

A IX. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus rezümékötete
Miskolc, Miskolci Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, 2026.
ISBN 978-963-358-448-4

15. szimpózium

„Minden Egész eltörött”: A Monarchia öröksége
(Magyar–osztrák kapcsolatok a 20. században)

Szervezés: Ujváry Gábor

Tudományterület: történettudományi és interdiszciplináris

THE ISLAND OF HUNGARIANS IN THE SEA OF CROATS: HUNGARIANS IN SLAVONIA
DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY

Njari, Denis

Eszéki Egyetem

This presentation will provide a brief overview of the history of Hungarians in Slavonia (south of the river Drava) during the Austro-Hungarian Monarchy, which can generally be divided into three main groups: 1. those who lived there since the time of the Árpáds, 2. those who immigrated in the first half of the 19th century, and 3. those who immigrated in the second half of the 19th century. The paper will briefly outline the characteristics of all three aforementioned groups, as well as the challenges they faced in coexistence with the majority population in the Slavonian region. The presentation will explore these challenges, including issues related to language rights, religious practices, and access to education. Furthermore, the attitudes and policies of different political factions towards the Hungarian minority will be explored, providing insights into the complex interplay of identity, politics, and power dynamics in the region. To provide a comprehensive analysis, this presentation will draw upon a rich array of primary sources from archival records, as well as secondary sources including periodicals and relevant literature in both Hungarian and Croatian languages. Through this multidimensional approach, we aim to offer a layered understanding of the history and experiences of the Hungarian community in Slavonia during the Austro-Hungarian era.

EGY SZÁMKIVETETT MAGYARORSZÁGI NÉMET KLOSTERNEUBURGBAN. STEINACKER
ÖDÖN ÉS A MAGYAR ÁLLAMI INTEGRITÁS**Orosz László**

VERITAS

A történeti irodalom egyetért abban, hogy a trianoni békét a magyarok mellett a németek is hatalmas traumaként élték meg. Míg a hazai nemzetiségek többsége a szeparatista törekvések valóra válását látta elérkezni 1918-ban, addig a németek számára az ország feldarabolása komoly bizonytalansági tényezőt jelentett. Belső politikai harcaik, egymással szemben álló politikai irányzataik nekik is voltak; mindez alapvetően a magyarsághoz való viszony, a lassú és feltartóztathatatlan asszimiláció elfogadása, vagy épp az ellene való fellépés mértéke és módzatai kapcsán, valamint a korszak bűvös erővel feltörő innovációja, az autonómia-gondolat igen eltérő megítélésében érhető tetten. Ám az bizonyosan kijelenthető, hogy sem a hungarus-tudatú patrióta táboruk, sem a pángermánnak bélyegzett „deutschnational” érzületű csoportosulásuk nem kérdőjelezte meg a területi integritást.

Ez utóbbi tábor szürke eminenciása volt Edmund Steinacker (1839–1929). Az előadás bemutatja a politikussá vált mérnök, gazdasági szakember, újságíró identitás-alakító ifjúságát, a nemzetiségi kérdés felé fordulását, a Pressburger Zeitungban (Sincerus álnéven) írott cikksorozatát, képviselői tevékenységét (négy ciklus, két erdélyi szász választókerületből), majd a magyarosítási politika ellen tartott parlamenti felszólalását követő botrány után lemondásra, illetve önkéntes emigrációra kényszerülését.

A Bécs közei Klosterneuburgban azonban nemhogy marginalizálódott volna, de egész kapcsolati hálót hozott létre a hazai német mozgalom érdekében, s a magyarországi németiséget a „politikai magyar nemzet” helyett össznémet keretek közé helyezte. Az öntudatos erdélyi szász és délvidéki sváb „deutschnational” köröket felkarolta, pártprogramot készített a Versecen 1906-ban alakult Magyarországi Német Néppárt számára, alapítványt és vagyongazdálkodó szervezetet hozott létre a tehetséges sváb parasztyerek taníttatására, felvilágosító röpiratokat finanszírozott és terjesztett (Deutschungarischer Katechismus, 1907), valamint tagjává vált Ferenc Ferdinánd trónörökös legszűkebb tanácsadói körének.

Dacára annak, hogy a birodalom modernizációját és átalakítási terveit kidolgozók közé, illetve a magyarországi német emancipációs mozgalom vezetői közé tartozott, a történeti magyar államkeret (s persze az összbirodalom) integritását sohasem kérdőjelezte meg. Elhatárolódott Schönerer osztrák pángermán mozgalmától: ő nem nagynémet, hanem nagyosztrák koncepciót vallott! Abból indult ki, hogy a szétagrozott és felmorzsolódásnak kitett Kárpát-medencei németiség számára csakis a dinasztia, illetve a közös állam német karaktere nyújthat védelmet, míg a magyar etnikum hazai politikai dominanciáját a birodalom tervezett átalakítása és ennek fontos elemeként Magyarország demokratizálása törhetné meg (pl. az általános

választójog révén), érvényesülni engedve ezzel a nemzetiségeket is – akik közt persze különleges szerep juthatna a németiségnek. Steinacker tehát meggyőződéses híve volt a Monarchia fennmaradása mellett Magyarország integritásának is, melynek németiségét belülről, alulról építkezve képzelte megvédeni. Direkt szeparatista törekvést nem támogatott, csupán jogkiterjesztést, a wilsoni pontok után pedig a Magyarország keretein belüli autonómiát.

Még 1918 őszén is kitartott a magyar állam integritása mellett: hagyatékából ismert egy 1918. novemberi „Programm des Deutschungartums”, melynek ő a szerzője és az integritás őrzését tűzi célul, s hogy a békekonferencián ebben segíteni kell majd a magyarokat. Fiától, Rolandtól tudni, hogy még barátját, Milan Hodžát is győzködté, ne tartsanak a csehekkel, hanem a magyarországi autonómiát válasszák. S még a Károlyi-kormányral is kész volt együttműködni: ennek jeleként (80 évesen) képviselőjelöltséget akart vállalni a beharangozott, de a kommün miatt már elmaradt választásokon.

VITÁK CISZLAJTÁNIA ÉS MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI KÖZÖSSÉGÉRŐL A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Schwarzwölder Ádám

VERITAS

A Habsburg Birodalmat alkotó tagállamok már jóval az 1867-es kiegyezést megelőzően is gazdasági közösséget képeztek. 1868-tól az immár Osztrák–Magyar Monarchiává keresztelt birodalom két része, Magyarország és Ciszlajtánia a korábbiaknál jóval részletesebb formában szabályozta a köztük fennálló, tízévente újraalkotandó vám- és kereskedelmi szövetséget. A számok és statisztikák egyértelművé teszik, hogy ez a gazdasági közösség inkább előnyös volt a felek számára. Ennek ellenére a 19–20. század fordulóját övező években a közgazdasági-pénzügyi érveket felülíró, a korszak liberális-nacionalista hangulatában hangzatos politikai szlogenek erős próbatétel elé állították a vám- és kereskedelmi szövetséget. Az előadás az 1897–1898-ban felmerülő nehézségeket, majd a megoldási kísérleteket: az ún. ischli klauzulát (1898), a Széll-formulát (1899), végül a Körber–Széll-paktumot (1902) kívánja bemutatni – mindezt azonban első sorban a két fő narratívába, egyrészt közgazdasági-pénzügyi szakpolitikusokéba, másrészt a közjogi ellenzék "sérelemi" érvrendszerébe ágyazva.

A MONARCHIA IPAROKTATÁSA VAGY OSZTRÁK ÉS MAGYAR IPAROKTATÁS?

Vörös Katalin

Pécsi Tudományegyetem

Az Osztrák–Magyar Monarchia iparoktatása egy külső szemlélőnek meglehetősen egységes képet mutathat, hiszen az intézménytípusok, a rendszer egészének a felépítése, a legfontosabb képzési elvek és metódusok közel azonosnak mondhatóak. A sajátos államjogi szerkezetnek köszönhetően az oktatásügy Ciszlajtániában és Magyarországon önálló hatáskörnek számított, sőt az is előfordult, hogy „a nemzeti és állampatrióta értékek” ütközésének színterévé vált. A szakoktatási rendszer egybemosódását markáns határvonalak meghúzásával igyekeztek elkerülni, azonban a magyar és az osztrák iparoktatás viszonyát a hivatalos oktatáspolitikai szintén túl az egyes intézmények és személyek közötti kapcsolatok is tovább erősítették, illetve befolyásolták. Akárcsak az ipari szakmunkások esetében, a magyar szaktanárok első generációja is főként a Monarchia nem magyar területeiről származott, vagy ha a Magyar Szent Korona Országainak szülöttje volt is, szakmai szocializációja révén erősen kötődött Ciszlajtániához. Különösen érzékeny pontnak számítottak a határmenti régiók intézményei, mint például Pozsony esete. Az előadás az osztrák és magyar iparoktatás „határátlépéseit” vizsgálva törekszik megrajzolni a Monarchia ipari szakoktatásának sajátos arculatát.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA KÖZÖS ÉS MAGYARORSZÁG KÜLÖN CÍMEREINEK PROBLEMATIKÁJA

Albert Zoltán Máté

VERITAS

Az 1867-es kiegyezés alapján létrejött Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatt három alkalommal került sor a Magyar Királyság állami címereinek rendezésére (1874-ben, 1896-ban és 1915-ben). Magának – az addig Habsburg birodalmi jelvényeket használó – Monarchiának csak 1915/16-ra alkották meg a közjogi viszonyoknak megfelelő, a közös intézmények használatára rendelt címereit. A közös kiscímer 1916-os – horvát kifogás miatti – bővítésekor külön is közölték „a magyar szent korona országai kisebb egyesített címerét”. Bár kikötötték, hogy ez a címer önmagában nem, csupán a közös kiscímer részeként nyer majd alkalmazást, ez később felesleges félreértésekre adott okot.

A címerrendeletekhez közölt hivatalos rajzokon látható, hogy a közös címerek és a magyar állami címerek ábrázolásmódja eltér egymástól. Ennek fő magyarázata első sorban abban keresendő, hogy a közös címerek megalkotásánál esztétikailag is egymáshoz kellett igazítani az osztrák, illetve a magyar állami címereket. A Monar-

chia közös címereinek megalkotója Hugo Gerard Ströhl osztrák heraldikus, képzőművész, míg a magyar állami címerek megtervezője Köpeczi Sebestyén József erdélyi heraldikus, festőművész volt. Ströhl az általa készített címeralbumokban külön a magyar részek jelképeit is szerepeltette, hiszen ezt Ausztria külön címereivel is megtette. Így azonban a magyar állami közép- és kiscímernek létezik osztrák stílusú Ströhl-féle és magyar stílusú Köpeczi Sebestyén-féle változata is. Előbbit Magyarországon monarchiabeli birodalmi, utóbbit pedig külön magyar állami képi reprezentációjának tekinthetjük.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA KÖZÖS VAGYONÁNAK MEGOSZTÁSA

Szávai Ferenc Tibor

Károli Gáspár Református Egyetem

A közös vagyon tárgyalások egészen a második világháborúig tartottak, az előadás a közös vagyon (állami- és közjavak, adósságállomány, szellemi vagyon, az uralkodó család magánvagyon) sorsának főbb csomópontjait kívánja bemutatni a releváns források segítségével. A formai megalakulás után a Magyar Királyság egy főkeresetet és két mellékkeresetet nyújtott be a lausanne-i osztrák-magyar döntőbíróshoz 1930. december 27-én az alábbi vagyonrészekre:

1. A katonai ingatlanok
2. a. A katonai ingók b. A tábori postabélyegek után
3. A közös adminisztráció nem katonai közös ingósága után
4. Részesedés a bécsi Konzulakadémia épületében.
5. Az egykori londoni követségi palotában a jogos kvótának megfelelő részesedés
6. Az udvari vagyonban 50%-os részesedés
7. Az egykori uralkodóház hitbizományi vagyonában is 50%-os részesedés
8. Az egykori uralkodóházi hitbizományi gyűjtemény felének átadása Magyarországon szellemi vagyonszövetségének megfelelően,
9. Kvóta szerinti részesedés a bosznia-hercegovinai aktívákban, az Ausztriában és az utódállamokban található katonai és kárpótlási alapítványok ingó és ingatlan javaiban.

A nemzetközi döntőbíróshoz tevékenységét, annak eredményeit, összefüggéseit kívánja bemutatni az előadás, abban a környezetben, amikor a gazdasági egység, a monarchia közös piaca is felbomlott.

SORSKÖZÖSSÉG VAGY ELVÁLÁS? A MAGYAR–HORVÁT KAPCSOLATOK MÉRLEGE AZ OMM FELBOMLÁSA ELŐTT

Andrási Dorottya

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Az 1868-évi XXX. törvénycikk a Monarchián belül szubdualista módon államközösségként rendezte a magyar horvát közjogi viszonyt. A létrejött közjogi status quo megfelelő alapot és garanciákat nyújtott Horvátország számára a további fejlődéshez a Monarchián belül egészen az világháború kitöréséig. Ez a törvény az ezt megelőző osztrák-magyar Kiegyezéssel együtt rögzítette a magyar nemzet integritásának megőrzését az alkotmányos dualista államberendezkedés keretein belül. Az ekkor szabályozott nemzetállam a nemzeti szuverenitás egy korlátozott, de meghatározott garanciákkal rendelkező szintjét jelentette. A horvát-magyar kiegyezési tárgyalásokkal párhuzamosan ugyanakkor megkezdődtek nemzetiségi viszonyok rendezésére vonatkozó egyeztetések, amely az 1868. évi XLIV. törvénycikkben, a Nemzetiségi törvény megalkotásában öltött testet. A Deák és Eötvös által ekkor képviselt magyar álláspont a Monarchián belül az egyes nemzetiségekkel, mint nemzeti kisebbségekkel szemben a nemzetiségi egyenjogúság elvét érvényesítette, kivételként pedig egyedül a horvátok élveztek és élvezhettek területi, nyelvi és viszonylagos politikai autonómiát. Látható, hogy ez a két törvény már létrejöttekor szoros és organikus kapcsolatban állt egymással, az egyes nemzetiségek vonatkozásában pedig a Nemzetiségi törvény értelemszerűen kiegészítette a magyar-horvát kiegyezésben rögzített szabályozást.

A századfordulóhoz közeledve azonban az egyes nemzetiségek politikai és jogi önállósodási igénye egyre inkább szétfeszítette a meglévő közjogi kereteket, nőttek a nemzetiségi feszültségek és a magyar kormányzati intézkedések is ellenszenvet keltettek. Mindez szükségszerűen hozzájárult az Monarchia válságához, amely elkerülhetetlenül haladt a végkifejlet felé. Előadásomban a korabeli felmerült állammodelleket és azok realitását vetem össze a valósággal.

A BADENI EGYEZMÉNY TÖRTÉNETE

Ligeti Dávid Ádám

VERITAS

Előadásom célja, hogy az Osztrák Köztársaság és a Magyar Királyság által aláírt 1926. évi badeni egyezményt bemutassam. Bevezetőmben az 1918 előtti osztrák levéltári rendszert mutatom be. Jóllehet a Házi, Udvari és Állami Levéltárban, az Udvari Kamarai Levéltárban, Hadi Levéltárban a kiegyezést követően egyre komolyabb magyar levéltárosi jelenlét volt, a rendszeres kutatások ekkor még nem indulhattak meg.

1918 őszére komoly „levéltári vagyon” összpontosult Bécsben. Világos volt Magyarországon, hogy a Bécsben őrzött iratok a nemzeti identitás fontos részét képezik. Elemezni fogom a provenienciá–pertinencia elvek ütközését, vagyis azt, hogy milyen elképzelések voltak az iratanyag elhelyezéséről, továbbá a többi utódállam törekvéseit. Bemutatom a saint-germaini, illetve trianoni békeszerződés vonatkozó rendelkezéseit, az osztrák–magyar egyeztetések kezdeteit. Ezek során nyilvánvalóvá vált, hogy az osztrákok ragaszkodnak az iratok Bécsben maradásához, ugyanakkor nyitottak voltak a magyar felhasználás biztosítására.

Hangsúlyosan foglalkozom az 1923 áprilisában lefolytatott bilaterális egyeztetésekkel. Az egyezmény bemutatása során vázolom annak főbb pontjait, a magyar levéltárosi küldöttség megalakítását és kezdeti eredményeit.

Magyarország megállapodása Ausztriával a magyar provenienciájú forrásanyag kiadásáról és a magyar vonatkozású iratok közös szellemi tulajdonként történt elismeréséről a tudományos együttműködést elősegítő jelentős eredménynek számít, amely a nemzetközi levéltári jogviták megoldásának egyik sikeres modelljének bizonyult.

Az egyezmény sok tekintetben megelőzte korát, amely ma is hatályban, így egyértelmű sikertörténetként értékelhető.

MAGYAR TÖRTÉNETI KUTATÁSOK BÉCSBEN A 20. SZÁZADBAN

Ujváry Gábor

VERITAS

Előadásomban azt a folyamatot kívánom bemutatni, amely a bécsi levéltárakban a 19. század utolsó harmada óta folyó hungarika-kutatásoktól a magyar vonatkozású iratok tervszerű feltárására irányuló – Klebelsberg Kuno kialakította – programig, majd a Bécsi Magyar Történeti Intézet 1920-as megalapításáig vezetett. Ennek következményeként a két világháború közötti időszakban – amely amúgy is a magyar történettudomány egyik aranykora volt – szinte nem volt olyan, az 1526 utáni magyar történelemmel foglalkozó historikus, aki ne töltött volna hosszabb-rövidebb időt állami ösztöndíjjal az Intézet otthonában, a Gárdapalotában.

1945 után erősen korlátozódott, 1948-ban meg is szűnt az Intézet tevékenysége, de a Collegium Hungaricum 1963-as, új otthonba költözése után ismét jeles ösztöndíjas történészek kutathattak állami stipendium segítségével a császárvárosban, főleg annak három, korábban az Osztrák–Magyar Monarchia közös minisztériumai alá tartozó levéltárban (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv és Kriegsarchiv). Az itt őrzött források a 16–20. század közötti magyar múlt feltárása szempontjából szinte ugyanolyan fontosak, mint a magyarországiak, így a továbbiakban is történész-nemzedékek sorának biztosítanak lehetőséget a bécsi hungarika-feltárásokra.

AUSZTRIA ÉS AZ 1956-OS MAGYAR MENEKÜLTVÁLSÁG

Tóth Imre

Soproni Múzeum

Az előadás Ausztria külpolitikai dilemmáit és humanitárius szerepvállalását elemzi az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc contextusában. A kétoldalú kapcsolatok terén ennek előzménye, hogy az osztrák-magyar kormányközi és határ menti kapcsolatokat a második világháború után a hidegháborús feszültség és a kiépülő vasfüggöny (aknazárak, drótkerítések) szinte teljesen ellehetetlenítette. Az 1955-ös osztrák államszerződés és az örökös semlegesség deklarálása komoly fordulatot hozott Ausztria nemzetközi helyzetében. Az 1956-os magyar forradalom októberi kitörésekor a bécsi kormány súlyos biztonságpolitikai kihívással szembesült. Miközben az osztrák társadalom és a politikai elit döntő többsége mély szimpátiával fordult a magyar szabadságharc felé, a diplomáciának szigorúan ügyelnie kellett a frissen megszerzett nemzetközi semlegesség megőrzésére. Bécs tartott attól, hogy a harcok áterjednek osztrák területre, vagy a Szovjetunió ürügyként használja fel a helyzetet az osztrák függetlenség megsértésére és a katonai beavatkozásra. Ausztria így kettős stratégiát alkalmazott: katonailag szigorúan lezárta és védte keleti határait a fegyveres átszivárgások ellen, miközben példátlan humanitárius akciót indított. Az ország területére érkező, végül mintegy 200 ezer magyar menekült előtt megnyitotta a határokat, biztosította az elsődleges ellátást, és nemzetközi összefogást koordinált a menekültek továbbutaztatására. Az előadás konklúziója szerint az 1956-os krízis sikeres kezelése alapozta meg Ausztria modern kori, aktív semlegességen alapuló külpolitikai identitását és humanitárius tekintélyét.